

urgent as one of the criteria of the society formation. As a rule, the majority of Ukrainian statute communities' activity was aimed for being extended and actualized in the town. The country public organizations were not distinguished as a separate, special and unique stratum of public initiative. Studying the background and specificity of the country population interests realization gives the opportunity of understanding not only public, cultural, moral priorities of the past, but the special features of contemporary functioning of voluntary statutory communities. Such a specific approach gained some kind of characteristic nuance in 1917.

Purpose. The mass opening of the country educational organizations in Ukraine was recorded that took the name of «Enlightenment». It was connected with the changes of socially-political guidelines in the Russian Empire, and according to the changes in the organized culturally-educational civil movement. Given this, the proposed study was aimed at showing the basic and fundamental principles that were the background of founding and rising of the country study community activity. They were assured it was impossible to renew the objective history of statute public unions in Ukraine without working out the regional material.

Results. The «Statute» was the main document that determined the functioning of Kyrylivka country public association «Kobzar». This document was a base for systematization of the data, using such criteria: the name of organization; the aim of it; the tendencies of activity; the full names of the Organization founders; the way of entry into the Community and the conditions of determination of a membership; amount of membership dues and the means of the payment; the staff of the management, the way of its formation; the questions that should be examined; the time and the procedure of convocation the common meeting of the Organization members; the means of introduction of the report documentation and modifications of the «Statute» regulations.

Originality. The activity of organizations occurred within a village administrative, economical and cultural surroundings and they were at the same time the part of typological chain and element of common chain of public organizations, the studies of that have been topical from the point of view of the realization the citizens' right for protection of their own interests.

Conclusion. One of the periods of Ukrainian educational movement rise occurred in 1917. There were the unions of an educational type and they were aimed at solving the real social problems. Ukrainian national republic legislation permitted making legal the village «Enlightenment». The facts of registration and activity of such a kind of organizations is recognized as an example of public activity; it happened in the conditions of unstable socially-economical and political state.

Key words: public association, «Enlightenment», Ukrainian peasantry, the system of education.

Одержано редакцією 25.11.2015
Прийнято до публікації 28.12.2015

УДК 821.161.2–311.6.09 «19»

КОМПАНИЄЦЬ Олексій Вікторович, студент IV курсу Навчально-наукового інституту історії і філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, e-mail: koalvi95@ukr.net
МАСНЕНКО Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, e-mail: masnenko@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ ОПОЗИЦІЙНИЙ ФОЛЬКЛОР 30-х рр. ХХ ст.: ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

У статті висвітлено важливу теоретично-методологічну проблему класифікації та систематизації зразків українського опозиційного фольклору часів «суцільної колективізації» та Голодомору 1932–1933 рр. Здійснено узагальнення та ревізію існуючих підходів, а також запропоновано авторську схему вирішення поставленої проблеми.

Ключові слова: опозиційний фольклор, «суцільна колективізація», Голодомор 1932–1933 рр., класифікація, систематизація.

Постановка проблеми. У сучасній українській фольклористиці, як слушно зауважує О. Мовчан, накопичилось чимало проблем, пов'язаних з недостатньою розробленістю, а в окремих напрямках – повною відсутністю якісної теоретично-методологічної бази, що могла б забезпечувати успішну наукову роботу [2]. Водночас не можна не погодитися з

думкою О. Гончаренко, що народні твори про Голодомор, як складова частина фольклору ХХ ст., мають незаперечне наукове значення, оскільки їх збирання, картографування, опис та вивчення є одними із першочергових завдань сучасної фольклористики [3, 6]. Не менш важливим є упорядкування, класифікація та систематизація зібраного фольклорного матеріалу. Для успішної реалізації цього завдання потрібен інтердисциплінарний підхід, який акумулював би здобутки істориків, фольклористів, етнологів, філологів, літературознавців, психологів та інших фахівців. Зрозуміло, що кожна наукова галузь має власний методологічний інструментарій, у тому числі й щодо понятійного апарату і його класифікації.

Незважаючи на те, що тема Голодомору 1932–1933 рр. є доволі політично спекулятивною і дражливою, вона належить до найбільш ретельно досліджених в українській новітній історії. Попри помітні успіхи в студіюванні усної історії селянського буття в УСРР на зламі 1920-х – 1930-х рр., опозиційний фольклор не завжди користувався достатньою увагою з боку істориків, що, нашу думку, є несправедливо з огляду на його значний потенціал щодо пізнання особливостей світогляду та ментальності селян, їх оцінок сталінської політики «Великого перелому», реконструкції повсякденного життя українського села того часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Було б легковажно стверджувати, що збір та дослідження опозиційного фольклору радянської доби розпочалося лише зі здобуттям Україною незалежності. Вочевидь, першими звернули увагу на побутування антиурядової усної народної творчості в селянському середовищі міжвоєнного періоду збирачі та науковці Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук. Від середини ХХ ст. цей феномен став предметом вивчення етнографів, істориків та мовознавців української діаспори: Ю. Мовчана, Ю. Семенка, Г. Сенька (Юрія Сенька), О. Рая та ін. Серед сучасних вітчизняних дослідників варто виділити доробки В. Борисенко, І. Бугаєвича, Я. Гарасима, О. Делії, І. Дзюби, В. Дубравіна, Р. Кирчіва, Т. Конончук, Є. Луньо, Я. Музиченко, В. Пахаренка, В. Сокола, О. Стасюк, Г. Степанченко, М. Чернописького та ін.

Водночас, лише деякі з вищезгаданих науковців намагалися впорядкувати та класифікувати накопичений матеріал. Це, в свою чергу, вимагає ревізії існуючих підходів та пошуку оптимального варіанту систематизації. Адже перш, ніж розгорнути масштабну програму дослідження опозиційної народної творчості кінця 1920-х – початку 1930-х рр., доцільно здійснити систематизацію та класифікацію вже зафіксованих та опублікованих зразків. Саме в цьому й полягає **мета** публікації.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно звернути увагу на те, що виокремлюючи особливу групу опозиційного фольклору часів «суцільної колективізації» та Голодомору, дослідник уже свідомо чи несвідомо здійснює первинну класифікацію, протиставляючи опозиційний фольклор «офіційному» – по суті, численним авторським нарочитим агітаційним новотворам.

Один з перших дослідників українського опозиційного фольклору Г. Сенько (Юрій Сенько), перебуваючи в еміграції, впродовж 1947–1956 рр., видав кілька збірок «Підсоветські анекдоти» [6]; «Правдивий український фольклор під совітами» [7]; та «Штани латані у клітку – виконуєм п'ятитітку» [8]. Хоча автор предметно не зачіпає проблему класифікації вміщених зразків фольклору, однак при аналізі структури вищезгаданих збірок впадає в очі їхнє певне тематичне компонування: фольклор, що закликає до боротьби із більшовицькою окупацією; твори скеровані проти «державної експлуатації» селянства; проти комбідів та інших радянсько-партійних осередків, що становили опору радянської влади на селі; проти національної політики більшовиків; проти «вождів» В. Леніна і Й. Сталіна; проти «суцільної» колективізації та «колгоспного рабства»; проти розкуркулення і депортацій; проти надмірного оподаткування та примусових позик; проти ідеологічних впливів радянської системи освіти; проти системи трудовнів у колгоспах; «проти фальшивих лозунгів і гасел»; проти кампанії атеїзму; проти сваволі радянських посадовців; проти завищених планів хлібозаготівель і, нарешті, твори, що викривали злочин Голодомору.

І. Бугаєвич, автор збірки «Дожилося Україна... (народна творчість часів голодомору і колективізації на Україні)», що побачила світ уже в незалежній Україні, в передмові чітко класифікує вміщені в ній зразки фольклору за тематично-хронологічним критерієм та за формами [1, 4]. За тематично-хронологічним поділом виокремлено опозиційний фольклор про: 1) розкуркулення; 2) працю в перших колгоспах-тсозах; 3) голод 1932–1933 рр.

Серед представлених форм І. Бугаєвич називає: 1) співанки («найоперативніша форма фольклору» [1, 3]); 2) кобзарські та лірницькі твори; 3) травестії популярних пісень; 4) двовірші; 5) прислів'я, приказки та примовки.

На нашу думку, в першому випадку, автор, вочевидь, припустився помилки, хронологічно розмістивши працю в перших колгоспахтсозах, які виникли ще напередодні, після розкуркулення. Класифікація ж за формами виділяється оригінальністю та продуктивною. Однак, при цьому видається не зовсім зрозумілим зміст категорій «співанки», а також «кобзарсько-лірницькі твори». До першого можна віднести як частівки, так і співомовки, травестії та цикли двовіршів. У другому випадку видається доцільним розмежувати думи, голосіння, кобзарські пісні та лірницькі пісні як різні за змістом та за манерою виконання твори.

Детальний аналіз корпусу фольклорних творів політичної сатири, різноманітності жанрових форм (анекдоти, анекдотичні оповідки-бувальщини, сатиричні епіграми-пародії різних модифікацій, сатиричні монострофи, дотепи, каламбури, шаради тощо), актуалізації традиційної палітри способів творення комічного та зображувально-виражальної поетики і стилістики здійснив дослідник М. Чернопиский у ґрунтовній монографії «Фольклорна політична сатира 20-х років ХХ століття у записках Сергія Єфремова» [10].

Як бачимо, попередніми дослідниками було зроблено окремі спроби систематизації та класифікації зібраного фольклорного матеріалу. Та жодний з існуючих підходів досі не може претендувати на вичерпність та універсальність. Можливо, причина цього полягає в тому, що класифікацію доцільно здійснювати в межах кількох таксономічних систем.

Так, згідно хронологічної класифікації, можна виділити опозиційний фольклор: 1) часів НЕПу; 2) часів «суцільної колективізації»; 3) часів Голодомору 1932–1933 рр.; 4) фольклор про життя селян в кінці 1920-х – на початку 1930-х рр., що виник впродовж наступних десятиріч. Останній найбільш складно піддається визначенню, оскільки серед масиву фольклору, опозиційного щодо «суцільної колективізації» складно відділити власне автентичний фольклор від того, що виник пізніше, особливо в часи Відлиги та Перебудови.

Доречною виглядає спроба географічної систематизації опозиційного фольклору. Користь від цього підходу полягає в можливості виявити регіони, налаштовані найбільш вороже щодо радянської влади, а також співвіднести отримані результати з картографуванням повстанського руху та поширення політики Голодомору. Водночас реалізація такого підходу має ряд труднощів: складно виділити об'єктивні критерії для картографування опозиційного фольклору; дається взнаки нерівномірність польових досліджень, а відтак і кількості зібраного матеріалу в різних областях України. Крім того, як зазначає В. Пахаренко, опозиційний фольклор, незважаючи на жодні смертельні перепони, якимось чином блискавично, майже в автентичній формі розповсюджувався по всій Україні, що природно ускладнює його картографування [4, 52–53].

В основу жанрової класифікації покладемо дещо доповнену систему І. Руснак [5, 256]: 1) опозиційні анекдоти; 2) частівки («дрібнушки»): «А у нашому колгоспі / Подохлого мерина / Три неділі люди їли – / Поминали Леніна»; «Устань, Ленін, подивися / До чого ми дожилися / Ловим миші та товчем – / Лемішаники печем» [1, 12-13]; 3) співомовки; 4) прислів'я, приказки та примовки: «Сталін хліба захотів, та й придумав куркулів»; «Сталін землю відібрав, наче руки відірвав»; «В тридцять третьому году мерли люди на ходу» [1, 22-23]; 5) травестії революційних пісень: «Вийшли всі ми із народу – / Хліб відібрали у нас. / Ось вам Союз і свобода, / Ось вона, сталінська власть!» (травестія на «Інтернаціонал») [1, 21]; 6) алегоричні пісні; 7) думи («Дума про голод» та ін.); 8) голосіння («Голосіння за братами, що у голод померли»); 9) притчі («Більшовик та ікона», «Про трьох богів та більшовика»); 10) словотвори (виділено в окрему групу Л. Сердунич) – видозміни назв місяців у роки Голодомору: лютий 1933 – «людоїдень»; березень 1933 р. – «пукхутень» (через велику кількість людей, опухлих від голоду); червень 1933 р. – «чумень» тощо [9, 362].

У межах тематичного підходу до класифікації опозиційного фольклору можна виділити наступні зразки народної творчості: 1) оповідні; 2) глузливо-сатиричні; 3) повстансько-революційні; 4) жалобні; 5) ностальгічні; 6) антиатеїстичні («Фольклор чудес» – Дяків); 6) оптимістичні (такі, що віщували близьку загибель колгоспної системи, а іноді – й самого СРСР).

За об'єктом критики можна виділити чимало груп. Серед найбільш розповсюджених можна назвати: 1) проти антиселянської політики влади; 2) проти комбідів та інших провладних осередків; 3) проти вищого керівництва СРСР; 4) проти місцевих активістів та посадовців; 5) проти національної політики більшовиків; 6) проти кампанії атеїзму; 7) проти «суцільної колективізації»; 8) проти політики Голодомору тощо.

Доречно буде також класифікувати опозиційний фольклор за етнічним забарвленням, що, в свою чергу, дозволяє зрозуміти образи «чужих» і «ворогів» селянського світу-культури. Так, чітко простежуються три групи фольклору: 1) етнічно-нейтральний; 2) антиросійський; 3) антиєврейський.

Окрему проблему становить справа видової класифікації зразків фольклору з однако-вим сюжетом. Наприклад, нами було нараховано понад 10 варіантів травестійного опозиційного фольклору за мотивами революційної пісні «Яблучко»; до 10 зразків із сюжетними компонентами «Висить Сталін на стіні» або «Ні корови, ні свині». Відтак, можна виділити схожі зразки фольклору: 1) зі зміною слів; 2) зі зміною персонажів; 3) зі зміною акцентів.

Висновки. Практичні потреби класифікації історичних джерел (в т. ч. усних – українського опозиційного фольклору часів «суцільної колективізації та Голодомору») загальновідомі. У першу чергу її мета – окреслити перелік видів джерел, дотичних до теми того чи іншого дослідження, та локалізувати місця їх пошуку. У свою чергу, кожний із запропонованих видів поділів джерел вимагає наукового осмислення, створює можливості для формулювання нових дослідних проблем, демонструє наявність недосліджених ділянок джерельної бази. І, таким чином, впливає на визначення напрямку роботи наступних поколінь дослідників з окресленої тематики.

Огляд новітніх досліджень і публікацій засвідчує, що у справі галузевої класифікації опозиційного фольклору ще триває процес розробки схем систематизації джерел, а застосування існуючих систем їх поділу ще не набуло належного поширення і практичного використання. Очевидно, масштаб поставлених проблем не дозволяє досягнути єдиного критерію таксономії. Тому авторами було запропоновано різні системи класифікації, інколи з виразно відмінними засадами побудови.

Список використаної літератури

1. Бугаєвич І. Дожилася Україна... (народна творчість часів голодомору і колективізації на Україні) / І. Бугаєвич. – К. : Український письменник, 1993. – 29 с.
2. Мовчан О. В. Український фольклор 20–50-х років ХХ ст.: проблема дефініції [Електронний ресурс] / О. В. Мовчан // VII культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва. Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua>
3. Народні твори про голодомор: 1921–1923 рр., 1932–1933 рр., 1946–1947 рр. в Україні, зібрані студентами-філологами Криворізького державного педагогічного університету в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. / упоряд. О. М. Гончаренко. – Кривий Ріг : Діоніс, 2011. – 244 с.
4. Пахаренко В. Слово, що здолало смерть. Записи народної поетичної творчості про насильницьку колективізацію та штучний голод 1933 року / В. Пахаренко // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 6. – С. 51–54.
5. Руснак І. Є. Український фольклор / І. Є. Руснак. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
6. Сенько Г. Підсоветські анекдоти / Г. Сенько. – Вінніпег : Дешева бібліотека нового шляху, 1956. – 145 с.
7. Сенько Г. Правдивий український фольклор під совітами / Г. Сенько. – Вінніпег : Дешева бібліотека нового шляху. – 1947. – 32 с.
8. Сенько Г. Штани латані у клітку – виконуєм п'ятилітку / Г. Сенько. – Буенос-Айрес : Перемога, (без року видання). – 34 с.
9. Сердуніч Л. А «пухкутень» ніс «капутень» (словотвори доби Голодомору) / Л. А. Сердуніч // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2008. – Вип. 18. – С. 362–364
10. Чернопиский М. Г. Фольклорна політична сатира 20-х років ХХ століття у записях Сергія Єфремова / М. Г. Чернопиский. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 170 с.

References

1. Bugaevich, I. (1993). *Ukraine has achieved... (Folklore of the Great Famine «Total Collectivization» Times)*. Kyiv: Ukrainian writer (in Ukr.).
2. Movchan, O. *Ukrainian Folklore of 20–50 years of the Twentieth Century: the Definition of the Problem*. Retrieved from: <http://www.culturalstudies.in.ua> (in Ukr.).
3. *The Folklore about Famine: 1921–1923 1932–1933 1946–1947 in Ukraine* Collected by Students-Philologists of Kriviy Rig State Pedagogical University in the late 20th Century – early 21th Century (2011). In O. M. Goncharenko (Ed.). Kriviy Rig: Dionysus (in Ukr.).
4. Pakharenko, V. (1991). The Word that has Overcome Death. Recordings of Folk Poetry of Forced Collectivization and Artificial Famine of 1933. *Folk art and ethnography*, 6, 51-54 (in Ukr.).
5. Rusnak, I. (2010). *Ukrainian Folklore*. Kyiv: Academy (in Ukr.).
6. Senko, G. (1956). *Soviet Anecdotes*. Winnipeg: Cheap library of new way (in Ukr.).
7. Senko, G. *True Folklore of Soviet Times*. Winnipeg: Cheap library of new way (in Ukr.).
8. Senko, G. (*Without year of publication*). *Execute a 5-year Plan in Patched Trousers*. Buenos Aires: Winning (in Ukr.).
9. Serdunych, L. (2008). The «Puhkuten» Brought «Kaputen» (Word Formations in Holodomor Times). *Issues of History of Ukraine: Facts, Opinions, search*, 18, 362-364 (in Ukr.).
10. Chornopysky, M. (2001). *The Folklore Political Satire in 20-s of the Twentieth Century in the Sergey Efremov's Records*. Lviv: LNU of I. Franko (in Ukr.).

КОМПАНИЙЕТС Olexiy, student of the IV course of Educational-Scientific Institute of history and philosophy, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

e-mail: koalvi95@ukr.net

MASNENKO Vitaly, Doctor of Sciences (History), Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

e-mail: masnenko@ukr.net

THE UKRAINIAN OPPOSITION FOLKLORE OF THE 1930'S: TO THE PROBLEM OF CLASSIFICATION AND SYSTEMATIZATION

Abstract. Introduction. Modern Ukrainian folklore studies experience many problems associated with insufficient developing, and in some areas - the complete absence of quality theoretical and methodological framework, which could ensure successful scientific work. Despite the fact that the times of the Great Famine (Holodomor) of 1932–1933 are one of the most speculative in historyography, it is among the most thoroughly studied in the Ukrainian 20th-century history. In context of that, the oral historical approach is the most useful, but oppositional folklore did not always receive sufficient attention from historians. To our mind, it is unfair because of its significant potential for learning the outlook and mentality of the peasants, their assessments of Stalin's policy of «great change», reconstruction of Ukrainian village daily life at that time.

Methods of research are represented by: analysis of sources; comparative method; classification and systematization; generalization.

Results. As we see, previous researchers made some attempts at systematization and classification of collected folklore material. And none of the existing approaches still can claim to be exhaustive and versatility. Perhaps the reason for this is that the classification is advisable within a few taxonomic systems.

So, authors proposed new systems of folklore classification. It was made in some spheres: 1) geographical; 2) chronological; 3) genre; 4) thematic; 5) by the target of criticism; 6) by the ethnic attitude; 7) species division. Each of these systems can be used both alone and in combination.

Originality. Authors generalized and reviewed the existing approaches and the proposed new author's approach to the solution of problems. Obviously, the scale of the raised problems can not achieve a single criterion taxonomy. Therefore, the authors offered various classification systems, sometimes with distinctly different principles of construction.

Conclusion. Review of the newest researches and publications shows that in the case of the classification of the opposition folklore the developed schemes of systematization of sources and use of their existing systems division does not have the proper dissemination and practical use.

Key words: opposition folklore, «the total collectivization», the Great Famine (Holodomor) 1932–1933, classification, systematization.

Одержано редакцією 11.12.2015
Прийнято до публікації 28.12.2015

УДК 94 (477) «1945/1950»

ТЕРЕЩЕНКО Тетяна Вадимівна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
e-mail: vitkalinichenko@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ УСТАНОВ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ В 1945–1950 рр.

Критично охарактеризовано умови і особливості, за яких проходило відродження та розгортання культурного життя в селах центральних областей України у другій половині 40-х років. На матеріалах Київської, Полтавської, Кіровоградської, Дніпропетровської областей проаналізовані загальні тенденції та особливості роботи культурно-освітніх закладів в сільській місцевості, досліджено форми і методи діяльності сільських клубних установ у повоєнний час. Узагальнений матеріал дав змогу виявити позитивні та негативні моменти в діяльності культурно-освітніх закладів в культурному житті та в пропагандистській системі радянської влади.

Ключові слова: культурно-освітня діяльність, дозвілля, статут сільського клубу, клуби, бібліотеки, гуртки, художня самодіяльність, пропаганда, ідеологічна робота.